

دانشگاه پیام نور

دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی

گروه آموزشی جغرافیا

پایان نامه برای جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

جغرافیا و برنامه ریزی شهری

عنوان پایان نامه

نقش و جایگاه بازار مرزی در سازماندهی شهرهای کوچک

نمونه موردی شهر گناوه

مرجان مزینی

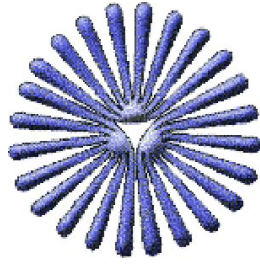
استاد راهنما:

دکتر اسماعیل علی اکبری

استاد مشاور:

دکتر مصطفی طالشی

مهر ۱۳۸۹



دانشگاه پیام نور

دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی

گروه آموزشی جغرافیا

مرکز تهران

پایان نامه برای جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

جغرافیا و برنامه ریزی شهری

عنوان پایان نامه

نقش و جایگاه بازار مرزی در سازماندهی شهرهای کوچک

نمونه موردی شهر گناوه

مرجان مزینی

استاد راهنما:

دکتر اسماعیل علی اکبری

استاد مشاور:

دکتر مصطفی طالشی

مهر ۱۳۸۹

## پیشگفتار

با حمد و سپاس به درگاه حضرت احدیث که به ما توفیق زیستن عطا نمود و به ما آموخت که چگونه زندگی کنیم خداوند باریتعالی. به ما آموخت که در تمام طول عمر از کسب علم و دانش دریغ نورزیم و در جهت رفع مشکلات و مجهولات زندگی گام برداریم، امامان معصوم و دانشمندان بزرگ هم، افراد جامعه بشری را به طلب علم و دانش تا واپسین لحظات زندگی دعوت می نمودند. در عصر حاضر که عصر ارتباطات و تکنولوژی پیشرفته است کمترین توقف در کسب علم و دانش می تواند صدمات جبران ناپذیری را در پی داشته باشد لذا برای اینکه از قافله علم و دانش عقب نمانیم باید به سمت رشد علمی گام برداریم. برای این منظور یکی از راههای توسعه کشورها تحقیقات علمی است. متأسفانه در کشور ما تحقیقات علمی در دهه های گذشته از رشد مطلوبی برخوردار نبوده ولی در سالهای اخیر یک سری حرکات مثبت در زمینه تحقیق و پژوهش در حال انجام است. به امید روزی که کشور ما در این زمینه جایگاه واقعی خود را پیدا کند انشاء الله. لذا در همین راستا این پایان نامه را شروع کردیم که با توجه به موضوع و محتوا می تواند در سازماندهی شهر گناوه و استان بوشهر تاثیر گذار باشد.

شایسته است در این قسمت از استاد عزیز و بزرگوار جناب آقای دکتر اسماعیل علی اکبری به عنوان استاد راهنما که مثل یک برادر نهایت تلاش و همکاری دلسوزانه و مدبرانه خود را در حق اینجانب انجام داده اند و از زمان شروع تا پایان از هیچ کوششی دریغ نکردند و از راهنمایی های ارزشمند ما را در زمینه های مختلف یاری نمودند تشکر ویژه ای داشته باشم همچنین از دکتر سید مصطفی طالشی به عنوان استاد مشاور در امر مشاوره و هدایت این پایان نامه صمیمانه تشکر می نمایم و بر خود لازم می دانم صمیمانه از اساتید گروه جغرافیا دانشگاه پیام نور مرکز تهران و از سایر دوستان و عزیزانی که در ادارات و نهادهای استان بوشهر و شهرستان گناوه در ارائه آمار و اطلاعات ما را یاری نمودند تشکر نمایم. در اینجا که خدمت بزرگواران عرض نمایم که کمی و کاستی های موجود در این پژوهش اخیر، معطوف به فقدان اطلاعات جامع و همچنین ناکافی بودن تجارب اینجانب است.

مرجان مزینی

دانشگاه پیام نور ۱۳۸۹

## فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: طرح تحقیق
۲	۱-۱ مقدمه
۴	۲-۱ طرح مساله
۵	۳-۱ اهداف تحقیق
۶	۴-۱ فرضیه ها
۶	۵-۱ اهمیت و ضرورت تحقیق
۷	۶-۱ پیشینه مطالعاتی موضوع تحقیق
۹	۷-۱ روش انجام تحقیق
۱۰	۸-۱ فرآیند تحقیق
۱۱	۹-۱ تعریف واژگان تحقیق
۱۲	۱۰-۱ مسائل و مشکلات تحقیق
۱۳	فصل دوم: مبانی نظری تحقیق
۱۴	۱-۲ تعریف بازار
۱۵	۲-۲ انواع بازار
۱۵	۱-۲-۲ بازار خطی
۱۵	۲-۲-۲ بازار چند محوری
۱۶	۳-۲-۲ بازار مرکزی خرده فروشی با خان های پیرامونی (منظومه ای)
۱۶	۴-۲-۲ بازار صلیبی (با دو محور اصلی متقاطع)
۱۷	۵-۲-۲ بازار محله (بازارچه)
۱۷	۶-۲-۲ بازار بیرون شهری (حومه)
۱۸	۷-۲-۲ بازار صحرائی
۱۸	۸-۲-۲ بازار زیارتی
۱۸	۹-۲-۲ بازار صنایع دستی
۱۹	۳-۲ نظریه اقتصادی و نقش بازار در پیدایش شهرها
۲۰	۴-۲ عوامل موثر در تکوین و توسعه شهری
۲۰	۱-۴-۲ عوامل محیطی و طبیعی

۲۱	۲-۴-۲ عوامل فرهنگی و اجتماعی .....
۲۱	۲-۴-۳ عوامل اقتصادی .....
۲۳	۲-۵ سیر تکوین و تحول شهر و بازار در ایران .....
۲۳	۲-۵-۱ دوره هخامنشی .....
۲۴	۲-۵-۲ دوره سلوکیان .....
۲۴	۲-۵-۳ دوره اشکانیان .....
۲۵	۲-۵-۴ دوره ساسانیان .....
۲۶	۲-۵-۵ دوره اسلامی تا صفویه .....
۳۰	۲-۵-۶ از صفویه تا آغاز دوره معاصر .....
۳۳	۲-۶ نقش و کارکردهای بازارهای ایران .....
۳۴	۲-۶-۱ کارکرد تولیدی تجاری .....
۳۵	۲-۶-۲ کارکرد اجتماعی .....
۳۶	۲-۶-۳ کارکرد سیاسی بازار .....
۳۸	۲-۶-۴ کارکرد مذهبی - فرهنگی بازار .....
۳۸	الف) مساجد و تکیه ها .....
۳۸	ب) بقاع متبرکه و آرامگاه ها .....
۳۹	ج) مدارس .....
۳۹	۲-۶-۵ کارکرد ارتباطی .....
۴۱	۲-۶-۶ کارکرد خدماتی .....
۴۱	الف) امور اداری .....
۴۱	ب) پذیرش مسافر .....
۴۱	ج) آب رسانی .....
۴۱	د) رفع تشنگی .....
۴۱	ه) نظافت .....
۴۱	و) درمانی .....
۴۱	۲-۷-۱ نظام قضایی و عناصر ساختار کالبدی بازار .....
۴۱	۲-۷-۱ سرا و کاروانسرا .....
۴۲	۲-۷-۲ خانبار .....

۴۳	.....۳-۷-۲ فضاهای تولیدی
۴۳	.....۴-۷-۲ دالان یا بند
۴۳	.....۵-۷-۲ قیصریه
۴۴	.....۶-۷-۲ کارگاه
۴۴	.....۷-۷-۲ فضاهای تجاری
۴۴	.....۸-۷-۲ دکان
۴۴	.....۹-۷-۲ تیمچه
۴۴	.....۱۰-۷-۲ تیم
۴۴	.....۱۱-۷-۲ خان
۴۵	.....۱۲-۷-۲ راسته
۴۵	.....۱۳-۷-۲ چهارسوق
۴۵	.....۱۴-۷-۲ میدان
۴۶	.....۱۵-۷-۲ کاروانسراهای خارج شهر
۴۶	.....۱۶-۷-۲ رباط
۴۷	.....فصل سوم: شناخت شهر و بازار شهری گناوه
۴۸	.....۱-۳ شناخت ویژگی های محیطی و جغرافیایی استان بوشهر
۴۸	.....۱-۱-۳ ویژگی های محیط جغرافیایی
۵۶	.....۲-۱-۳ ساختار اجتماعی اقتصادی
۵۸	.....۲-۳ شناخت شناسی شهرستان گناوه
۵۸	.....۱-۲-۳ ویژگی های محیط جغرافیایی شهرستان گناوه
۶۷	.....۲-۲-۳ ویژگی های کمی و کیفی جمعیت شهر گناوه
۷۰	.....۳-۲-۳ بنیان های اقتصادی شهر
۷۷	.....۴-۲-۳ چشم انداز تاریخی شهر و شهرنشینی در گناوه
۷۸	.....۵-۲-۳ جایگاه شهر گناوه در نظام شبکه شهری استان بوشهر
۸۱	.....۶-۲-۳ عوامل موثر در توسعه شهر گناوه
۸۶	.....۷-۲-۳ سازمان کالبدی فضای شهر
۹۴	.....۳-۳ شناخت بازار
۹۴	.....۱-۳-۳ تاریخچه تکوین و توسعه بازار گناوه

۹۶	۲-۳-۳ ویژگی های فضایی عملکردی بازار
۹۸	۳-۳-۳ بازارهای تامین کننده کالا
۱۰۱	۴-۳-۳ حوزه کشش بازار و برد تقاضا
۱۰۳	۴-۳ جمع بندی
۱۰۷	<b>فصل چهارم: اثرات بازار بر سازماندهی نظام اقتصادی و کالبدی شهر گناوه</b>
۱۰۸	۱-۴ مقدمه
۱۰۸	۲-۴ تغییر ساخت اشتغال سنتی
۱۱۳	۳-۴ گسترش مشاغل خدماتی و تجاری
۱۱۷	۴-۴ بازار و افزایش فرصت های شغلی
۱۱۹	۵-۴ تغییر زیرساخت های مرتبط با مشاغل سنتی
۱۲۱	۶-۴ اثرات بازار بر رونق گردشگری
۱۲۴	۷-۴ نقش مبادلات تجاری در تغییر ساختار فضایی - کالبدی شهر
۱۲۵	۱-۷-۴ تغییر در نظام کاربری اراضی شهری
۱۲۶	۲-۷-۴ جهت گیری توسعه شهری در مسیر محورهای ورودی و خروجی کالا
۱۲۷	۳-۷-۴ نقش بازار در هویت بخشی فضایی و تبدیل آن به مرکزیت فضایی شهر
۱۲۷	۸-۴ جمع بندی
۱۲۹	<b>فصل پنجم: آزمون فرضیات و نتیجه گیری</b>
۱۳۰	۱-۵ مقدمه
۱۳۰	۲-۵ آزمون فرضیات
۱۳۰	فرضیه اول: بازار مرزی ساختار اقتصادی و معشیت سنتی شهر را دگرگون کرده است
۱۳۲	فرضیه دوم: تکوین و رونق بازار منجر به توسعه فضایی - کالبدی شهر گردیده است
۱۳۶	۳-۵ نتیجه گیری
۱۳۸	پیشنهادات
۱۴۱	منابع و ماخذ



## فهرست نقشه ها

عنوان	صفحه
۱-۳ نقشه موقعیت سیاسی استان بوشهر و موقعیت شهر گناوه در استان بوشهر	۴۹
۲-۳ نقشه تقسیمات شهرستانی استان بوشهر	۵۰
۳-۳ نقشه توپوگرافی استان بوشهر	۵۴
۴-۳ نقشه تقسیمات سیاسی استان بوشهر و موقعیت شهر گناوه	۵۹
۵-۳ نقشه شبکه هیدروگرافی استان بوشهر	۶۵
۶-۳ نقشه نرخ رشد جمعیت سال ۱۳۸۵ شهر گناوه	۶۹
۷-۳ نقشه جایگاه شهر گناوه در نظام شبکه شهری استان بوشهر	۸۰
۸-۳ نقشه روند توسعه و تحولات شهر گناوه (گناوه باستانی تا ۱۲۵۲)	۸۳
۹-۳ نقشه روند توسعه و تحولات شهر گناوه طی سالهای (۱۳۳۵-۴۵)	۸۴
۱۰-۳ نقشه روند توسعه و تحولات شهر گناوه طی سالهای (۱۳۵۵-۶۵)	۸۵
۱۱-۳ نقشه مراحل توسعه شهر بندر گناوه در سال ۱۳۴۳-۱۳۸۴	۸۷
۱۲-۳ نقشه کاربردهای کلان وضع موجود شهر گناوه	۹۱
۱۳-۳ نقشه وضع موجود بازار گناوه	۹۷
۱۴-۳ نقشه حوزه کشش بازار گناوه	۱۰۲
۱۵-۳ نقشه حوزه کشش بازار با دیگر شهرهای ایران	۱۰۵

## فهرست جداول

صفحه	عنوان
۴۸.....	جدول ۱-۳ تقسیمات سیاسی استان بوشهر.....
۵۶.....	جدول ۲-۳ جمعیت استان بوشهر به تفکیک شهر و روستا و غیرساکن ۱۳۴۵ تا ۱۳۸۵.....
۵۸.....	جدول ۳-۳ تقسیمات سیاسی بندر گناوه.....
۶۰.....	جدول ۴-۳ ویژگی های عمومی شهر گناوه.....
۶۳.....	جدول ۵-۳ متوسط پارامترهای اقلیمی گناوه از سال ۸۱ تا ۱۳۸۶.....
۶۸.....	جدول ۶-۳ نرخ رشد جمعیت شهر بندر گناوه سالهای ۸۵-۱۳۴۵.....
۶۸.....	جدول ۷-۳ روند تحولات جمعیت شهری گناوه طی دوره ۸۵-۱۳۳۵.....
۷۰.....	جدول ۸-۳ تعداد شاغلان و اشتغال زایی سه بخش مربوطه سالهای ۸۵-۱۳۶۵.....
۷۱.....	جدول ۹-۳ تعداد شاغلان و اشتغال زایی بخش کشاورزی سالهای ۸۵-۱۳۶۵.....
۷۳.....	جدول ۱۰-۳ شمار شاغلان و میزان اشتغال زایی بخش صنایع و معادن طی سالهای ۷۵-۱۳۶۵.....
۷۵.....	جدول ۱۱-۳ شمار شاغلان و اشتغال زایی بخش خدمات شهر گناوه طی سالهای ۸۵-۶۵.....
۷۸.....	جدول ۱۲-۳ نظام شهری استان بوشهر طی سالهای ۸۵-۱۳۷۵.....
۹۰.....	جدول ۱۳-۳ سطح و سرانه کاربری های شهر بندر گناوه در سال ۱۳۸۷.....
۹۹.....	جدول ۱۴-۳ مقدار ارزش صادرات گمرک بندر گناوه در سال ۸۴-۸۸.....
۱۰۰.....	جدول ۱۵-۳ مقدار ارزش واردات گمرک بندر گناوه در سال ۸۴-۸۸.....
۱۰۰.....	جدول ۱۶-۳ اقلام صادراتی و وارداتی بندر گناوه.....
۱۱۰.....	جدول ۱-۴ آمار کشتی های ماهیگیری شهر بندر گناوه در سال ۱۳۷۵.....
۱۱۰.....	جدول ۲-۴ آمار کشتی های ماهیگیری شهر بندر گناوه در سال ۱۳۸۷.....
۱۱۱.....	جدول ۳-۴ شمار شاغلان و میزان اشتغال زایی بخش صنایع و معادن طی سالهای ۱۳۶۵-۱۳۷۵.....
۱۱۲.....	جدول ۴-۴ شمار شاغلان بخش صنایع و معادن به تفکیک گروههای عمده فعالیتی سال ۱۳۷۵.....
۱۱۲.....	جدول ۵-۴ شمار شاغلان بخش صنایع به تفکیک گروههای عمده فعالیتی سال ۱۳۸۵.....
۱۱۴.....	جدول ۶-۴ شمار شاغلان بخش خدمات شهر گناوه سالهای ۱۳۶۵-۱۳۸۵.....
۱۱۵.....	جدول ۷-۴ ترکیب داخلی بخش خدمات شهر گناوه سال ۱۳۷۵.....
۱۱۶.....	جدول ۸-۴ ترکیب داخلی بخش خدمات شهر گناوه سال ۱۳۸۵.....
۱۱۸.....	جدول ۹-۴ شاخص های کمی اشتغال گناوه سال های ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۵.....
۱۲۳.....	جدول ۱۰-۴ تعداد هتل های شهر گناوه در سال ۱۳۸۵.....

- جدول ۴-۱۱ تعداد هتل های شهر گناوه در سال ۱۳۸۵..... ۱۲۳
- جدول ۵-۱ تغییرات ترکیب اشتغال در بندر گناوه در سه سرشماری گذشته..... ۱۳۱
- جدول ۵-۲ مقایسه میزان شکل گیری کاربردهای عمده طرح تفصیلی مصوب و وضع موجود..... ۱۳۴
- جدول شماره ۵-۳ آمار تعداد انبار و ... در شهر گناوه در سال ۱۳۷۵..... ۱۳۵
- جدول شماره ۵-۴ آمار تعداد انبار و ... شهر گناوه در سال ۱۳۸۵..... ۱۳۵

## فهرست نمودارها

صفحه	عنوان
۱۰	نمودار ۱-۱ فرآیند تحقیق.....
۱۳۲	نمودار ۱-۵ تغییرات ترکیب اشتغال در بندر گناوه در سه سرشماری گذشته.....
۱۳۴	نمودار ۲-۵ مقایسه میزان شکل گیری کاربردهای عمده طرح تفضیلی در وضع موجود.....

## فهرست تصاویر

صفحه	عنوان
۶۰	۱-۳ تصویر هوایی شهر بندر گناوه.....
۹۲	۲-۳ تصویر بازار گناوه در یک روز خلوت.....
۹۳	۳-۳ تصویر میدان مرکزی گناوه.....

# فصل اول

## طرح تحقیق

امروزه افزایش بی رویه جمعیت با توجه به ضعف امنیت و نگهداشت جمعیت (تثبیت جمعیت) در مناطق مرزی، افق بسیار پیچیده ای برای آینده نواحی حاشیه ای پدید آورده است. در دنیای آینده کشوری موفق خواهد بود که بتواند مشکلات جمعیتی خود را به حداقل برساند و با استفاده از راهکارهای مختلف اقتصادی، اجتماعی و امنیتی بتواند جمعیت را به ماندن در نواحی مرزی و محل تولدشان علاقه مند نماید، از طرفی نواحی مرزی به واسطه دوری از مرکز، انزوای جغرافیایی و توسعه نیافتگی و ... تفاوت های فاحشی از نظر برخورداری از رفاه و توسعه با مراکز عمده جمعیتی دارد، این تفاوت های عمده منجر به جدایی این دو ناحیه و ایجاد یک رابطه استثماری به نفع مرکز می شود که ایجاد بازارچه های مرزی یکطرفه یا مشترک در نقطه صفر مرزی، که با ایجاد روابط تجاری، فرهنگی بین مرزنشینان دوسوی مرز (رضایی، ۱۳۸۰، ۱۷). شرایط جدیدی را رقم میزند که این شرایط جدید مرکز را وادار به تجدید نظر در روابط خود با پیرامون می سازد این رابطه نوین بین مرکز و پیرامون کاملاً شرایط قبل متفاوت است و منجر به ایجاد همگرایی بین آن ها می شود. در صورت توفیق، نگاه جمعیت مرزنشین به سمت درون و همگرایی معطوف می شود که خود باعث توسعه فضایی مناطق مرزی خواهد شد (عندلیب، ۱۳۸۰، ۳۵).

بازار مرزی شهرستان گناوه در شمال استان بوشهر در طول ۵۰ درجه و ۳۱ دقیقه شرقی و عرض ۲۹ درجه و ۳۵ دقیقه شمالی نسبت به نصف النهار گرینویچ واقع شده است. آب و هوای آن در زمستان معتدل و در تابستان گرم و مرطوب می باشد. این شهرستان دارای دو شهر به نام گناوه و ریگ و دو دهستان می باشد. طبق سرشماری سال ۱۳۸۵ این شهرستان دارای ۵۱ روستای دارای سکنه بوده است که جمعیت آن ۸۲۹۳۷ نفر بوده است (سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۸۵، ۱۵)

بازار محلی: عبارت است از محلی که در آن به خرید و فروش و عرضه کالا، خدمات و منابع می پردازند، برای هر کالا قیمت یا منبع بازاری وجود دارد که در آن رفتار تقاضا کنندگان و عرضه کنندگان در تقابل قرار می گیرد (زمانی، ۱۳۷۶، ۱۴)

بازارچه مرزی: با توجه به تعریفی که از واژه بازار مطرح شد مفهوم بازارچه را می توان اینگونه بیان نمود: بازارچه در مقیاس خرد و کوچک دارای شرایط خاصی است که آن را از مفهوم بازار متمایز می کند. مسلماً این قوانین و خصوصیات بسته به شرایط پیرامونی که هر بازارچه در آن واقع می شود متفاوت است. همچنین در جایی دیگر وزارت کشور بازارچه را اینگونه تعریف می کند: بازارچه مرزی محوطه ای است محصور در نقاط صفر مرزی و در جوار گمرکات، مجاز به انجام تشریفات ترخیص کالا، یا مکان هایی که طبق تفاهم نامه های منعقد شده بین جمهوری اسلامی ایران و کشور های همجوار تعیین می شود.

که اهالی دو طرف مرز می توانند تولیدات و محصولات محلی خود را با رعایت مقررات صادرات و واردات جهت دادو ستد در این بازارچه ها عرضه نمایند.

بازارچه مرزی به عنوان نهاد اقتصادی نوینی که توانایی حل بسیاری از مشکلات مناطق مرزی را دارا است از اواسط دهه ۱۳۶۰ ذهن بسیاری از سیاستگذاران و مسئولان محلی را به خود مشغول نمود و اولین بازارچه مرزی با اهداف چندگانه در نیمه دوم دهه ۱۳۶۰ به دنبال امضای پروتکل با مقامات کشور ترکیه در محل بازارچه های مرزی ساری سو- بازرگان در سال ۱۳۷۶ تأسیس شد. دور دوم بازارچه مرزی از سال ۱۳۶۹ تا سال ۱۳۷۳ و به دنبال مذاکرات استان آذربایجان غربی و استان وان ترکیه با تأسیس دو بازارچه مرزی رازی و سرو آغاز شده است و پس از آن اقداماتی جهت احداث بازارچه های مرزی در چندین استان کشور انجام گرفت (وزارت کشور، معاونت اقتصادی و بین الملل).

بازارچه مرزی گناوه نیز بر اساس جلسه مورخ ۸۰/۶/۱۴ هیأت وزیران در مرز مشترک با امارت متحده اجازه تأسیس یافت و فعالیت اقتصادی خود را عملاً از سال ۱۳۸۰ شروع نمود.

بازارمرزی در شهرهای کوچک که دارای توان ها و پتانسیلهای تجاری و اقتصادی هستند می تواند زمینه توسعه، برای شکوفا شدن و رشد شهرها را موجب شود در این رابطه بسیاری از شهرهای ساحلی جنوب کشور با برخورداری از توان های قابل توجه موقعیت ممتاز، در صورت شناخت و برنامه ریزی برای استفاده از توان ها، می توانند به کانونهای مهم تجاری تبدیل شوند . در این پایان نامه بازار مرزی شهر ساحلی گناوه مطالعه می شود که در شمال استان بوشهر قرار دارد و دارای توانهای تجاری، اقتصادی، تاریخی و یادمانی می باشد. شناخت و ارزیابی این توانها با هدف برنامه ریزی برای توسعه شهری در قالب پنج فصل تدوین شده است :

فصل اول: چون هر پایان نامه دیگری به کلیات تحقیق و چارچوب پژوهشی اختصاص دارد.

فصل دوم: مبانی نظری موضوع تحقیق بررسی شده است، تعریف بازار، انواع بازار، پیشینه تاریخی بازار در ایران، سیر تکوین و تحول شهر و بازار در ایران، . . . مباحثی است که در این فصل به آن پرداخته شده است .

فصل سوم: محدوده مورد مطالعه یعنی استان بوشهر، شهرستان و شهر گناوه در زمینه های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و کالبدی (شهر) و بازار شهر معرفی شده است.

فصل چهارم: اثرات بازار بر سازماندهی نظام اقتصادی و کالبدی شهر گناوه پرداخته است .

فصل پنجم: به بررسی و ارزیابی فرضیات مطرح شده در تحقیق اختصاص دارد و در نهایت به نتیجه گیری و پیشنهادات برای افزایش فرصتهای شغلی و توسعه فضایی شهر گناوه می پردازد .



## ۱-۲- طرح مسئله :

اگر فرآیند توسعه فضایی مناطق مرزی را کوششی هوشمندانه جهت ارتقای سطح کیفی زندگی مردم ساکن مزر بدانیم، باید اذعان داشت که نیاز کشوری همچون ایران بخاطر پراکندگی منابع آب و خاک و سکونتگاه های آن به فرآیند توسعه شهری بسیار مشهود است. همچنین با توجه به تعداد و افراد ساکن در مرزها و نوع تعامل آن ها با مردمان آن سوی مرز تأثیرات اقتصادی، فرهنگی و امنیتی ویژه ای را رقم خواهد زد. ساماندهی این تعاملات از طرفی و عدم ثبات جمعیتی مناطق مرز نشین و نبود تعادل های منطقه ای بین شهر های مرزی و مرکز از طرف دیگر، تأثیرات عمده ای در روند توسعه فضایی در مناطق مرزی برجا گذاشته است، به گونه ای که مکان های جمعیتی حاشیه مرز را در انزوای اجتماعی- اقتصادی و ملی قرار داده است (محمدی، ۱۳۸۲، ۱۶)

امروزه این نابرابری ها به همراه شبکه تجارت غیر رسمی تجارت کالا و قاچاق کالا باعث شده است که دولت ها در سالم سازی مناطق مرز نشین به شیوه های نوینی از همکاری های متقابل منطقه ای دست بزنند (محمودی، ۱۳۸۲، ۱۵) این گونه همکاری ها در قالب بازارچه های مشترک مرزی از شناخته ترین روش های توسعه اقتصادی این مناطق به شمار می رود، که در نوع خود تحول بنیادی در تولید، اشتغال، تثبیت جمعیت مرز نشین و افزایش سطح درآمد نموده و نهایتاً رسیدن به یک توسعه پایدار ناحیه ای، از جمله اهداف تشکیل این بازارچه ها است. بازارچه مرزی گناوه در جنوب غربی کشور در موقعیت مکانی تقسیمات کشوری استان بوشهر واقع شده است. به لحاظ اقتصادی و اجتماعی قادر است با کارکرد های متنوع خود در توسعه شهری و افزایش فرصت های شغلی تأثیرگذار باشد.

این شهر در سلسله مراتب شهری از اندازه کوچکی برخوردار است. ولی به نظر می رسد که در چند سال اخیر بازار مرزی باعث تحرک بخشی شهر گردیده است. بطوریکه بازار باعث جذب سرمایه گذاریها و ایجاد فرصتهای شغلی جدید شده و ساختار اشتغال سستی را دگرگون کرده و باعث تقویت صنعت توریسم تجاری و افزایش مهاجرت و در نهایت باعث توسعه فضایی- کالبدی شهر شده است. آمارهای سازمان میراث فرهنگی و گردشگری استان بوشهر نشان می دهد که هر ساله حدود ۲۰٪ بر تعداد این مسافران افزوده می شود بطوریکه در سال اخیر ( فروردین ۸۹ ) بنابر اعلام سازمان میراث فرهنگی استان بیش از ۲ میلیون نفر جهت خرید به این شهر ساحلی سفر کردند.

این در حالی است که تاکنون تقریباً هیچگونه مطالعه علمی هدفمندی برای شناخت و ارزیابی توانهای اقتصادی این شهر به منظور استفاده از آن در برنامه ریزی توسعه شهری انجام نگرفته است. بدیهی است این توانها چنانچه در چارچوب مطالعات علمی و دانشگاهی به درستی شناسایی، ارزیابی و معرفی شوند، می توانند نقش به مراتب بیشتری در جذب مسافر و توسعه این شهر داشته باشند. و از مزایای بی

شمار اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی آن بهره مند شد، و از آن برای توسعه شهر و شهرنشینی بهره جست

- این پایان نامه در همین راستا تلاش می کند نقش بازار مرزی در دگرگونی ساختار سنتی اشتغال و توسعه فضایی شهر گناوه را مطالعه نماید. مطالعه این موضوع بر پایه سؤالات اساسی زیر استوار است:
- ۱- تکوین و توسعه بازار مرزی گناوه چه تأثیری بر ساختار اشتغال سنتی این شهر داشته است؟
  - ۲- بازار مرزی گناوه چه تأثیری بر ساختار فضایی -کالبدی این شهر داشته است؟

### ۳-۱- اهداف تحقیق

این تحقیق در مجموع ۴ هدف اصلی را دنبال می کند:

- ۱- بازار مرزی منجر به جلوگیری از انزوای جغرافیایی و افزایش مبادلات اقتصادی در شهر گناوه شده است.
- ۲- بازار مرزی منجر به تثبیت جمعیت و جلوگیری از افزایش روند مهاجرت و توسعه فضایی کالبدی در شهر گناوه شده است.
- ۳- بازار مرزی منجر به ایجاد فرصت های شغلی به منظور افزایش سطح اشتغال در شهر گناوه شده است.
- ۴- بازار مرزی منجر به ایجاد ظرفیت های جدید خدماتی به منظور تشویق گردشگری در شهر گناوه شده است.

### ۴-۱- فرضیه ها

- ۱- بازارمرزی گناوه ساختار اقتصاد و معیشت سنتی این شهر را دگرگون کرده است.
- ۲- بازار مرزی گناوه نقش موثری در تغییرات فضایی - کالبدی این شهر داشته است.

### ۵-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق :

یکی از مهمترین توانهای ایران برای توسعه مبادلات اقتصادی و بازارهای مرزی برخوردار از سواحل طولانی است. ایران با بیش از ۲۰۰۰ کیلومتر اراضی ساحلی در شمال و جنوب توان بالقوه مناسبی را برای توسعه تجارت دریایی دارد. در این میان ناحیه ساحلی جنوب کشور با حدود ۱۸۰۰ کیلومتر ساحل، یکی از مهم ترین عرصه های توسعه تجارت دریایی است. در امتداد این سواحل از جنوب غرب به جنوب شرق تعداد زیادی شهرهای ساحلی با موقعیت بندری مکان یابی شده اند، قطب های اصلی بهره گیری از تجارت به شمار می روند. از طرفی نظریه های مکان یابی و ساختار شهری متکی به زیربنای فکری

ارگانیزم بازار است و بدون شناخت بازار امکان شناخت ساختار شهر و سیستم آن نیست. (سعید عابدین ، ۱۳۶۴ ، ۸۸) درخصوص این موضوع باید گفت بازارهای مرزی به عنوان یک نهاد اقتصادی نقش قابل توجهی در رشد و توسعه یک کشوریفا می نمایند این اماکن براساس اهداف اصلی تشکیلاتشان مؤلفه‌های مختلف رشد را می توانند به شرح ذیل بهبود بخشند. ۱- رشد تجارت خارجی ۲- افزایش اشتغال ۳- رشد و توسعه شهری. اگر بپذیریم که ایجاد این بازارچه‌ها دارای اثرات مثبت و منفی مختلفی می باشد می توانیم در این تحقیق جنبه‌های مثبت را تقویت کنیم و از جنبه‌های منفی آن بکاهیم که در ذیل اثرات مثبت ایجاد بازارها را مورد بررسی قرار می دهیم: ۱- ایجاد امنیت پایدار در مرزها ۲- گسترش صادرات غیر نفتی ۳- افزایش تولید واحدهای صنعتی و تولیدی شهرهای حاشیه مرز ۴- سالم سازی اقتصادی مرز و افزایش مبادلات مرزنشینان ۵- افزایش اشتغال و درآمد سالم برای مرزنشینان ۶- ممانعت از شیوع پدیده قاچاق کالا در مرزها ۷- جلوگیری از مهاجرت مرزنشینان و تثبیت مرزهای کشور.

بندر گناوه یکی شهرهایی است که با موقعیت جغرافیای مناسب در حدفاصل استان های بوشهر و خوزستان قرار دارد و با برخورداری از جاذبه های تجاری، اقتصادی بالقوه مناسب، می تواند به یکی از مهم ترین کانون های فعال تجاری کشور در سواحل جنوبی تبدیل شود، لذا شناخت جاذبه ها و توان های اقتصادی و برنامه ریزی برای استفاده از آنها در توسعه شهری که بیانگر پیوند میان مطالعات شهری و مطالعات اقتصادی است، از جمله مهم ترین ضرورت های پژوهشی در این زمینه می باشد . تک عملکردی بودن شهر گناوه و وابستگی شدید آن به تجارت دریایی در حوزه خلیج فارس، بارزترین ویژگی ساختار اقتصادی شهر است.

بدیهی است با توسعه فعالیت های تجاری نه تنها می توان نیروی تحرک بخش مهمی برای توسعه شهری پدید آورد ، بلکه می توان موقعیت آن را در سواحل جنوبی کشور بیش از پیش تقویت کرد و بدین ترتیب برنقش و اهمیت بازارهای مرزی در سواحل جنوبی کشور افزود .

علاوه بر این سایر ضرورت های انجام این پایان نامه را می توان در موارد زیر برشمرد :

۱- رونق گرفتن بازار سبب اشتغال و افزایش درآمد ساکنین شهر و مهاجرت افراد جویای کار به شهر گناوه می گردد

۲- ایجاد زمینه های ممتاز اشتغال در بخش خدمات به ویژه خدمات تجاری و حمل و نقل ؛

۳- رونق فعالیت های گمرکی ؛

۴- وجود بازار نسبتاً مناسب برای فعالیت های تجاری ؛

۵- ایجاد زمینه های لازم جهت بازار فرا منطقه ای که در صورت توسعه می تواند نقش پویایی در آینده اقتصادی شهر ایفا نماید .

۶- بازار مرزی در شهر گناوه می تواند سبب گسترش حوزه نفوذ گناوه به برد منطقه ای و ملی گردد .

## ۱-۶- پیشینه مطالعاتی موضوع تحقیق :

در ارتباط با سابقه بازارچه مرزی ، کتابهایی نوشته شده هم چنین تحقیقاتی صورت گرفته است که در ارتباط با موضوع این پایان نامه می توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱- کتاب جغرافیا و کارکردهای بازار کرمان، احمدپوراحمد، این کتاب به این نتیجه گیری رسیده است که تحولات جدید در شهر و بازار کرمان و توجه به ملاحظات جدید، ساخت کارکردی و اقتصادی و اجتماعی کنونی بازار کرمان را متحول کرده است و پس از آگاهی و اشراف بر اصول و جریان های حاکم بر بازار کرمان و کارکرد آن در فرجام کار با جمع بندی تمامی تحولات بازار کرمان از آغاز تا کنون به ارائه پیشنهادات به منظور حفظ و احیای کارکرد های بازار پرداخته است. (پوراحمد، ۱۳۷۶، ۱۵۰)

۲- کتاب شهر و بازار های افغانستان، گوتسن باخ، ترجمه سید محسن محسنیان، در این کتاب شهر و بازارهای افغانستان را مورد بحث قرار گرفته است و مراکز تجاری و ترکیب اصناف و که بازار های مکاره افغانستان را با روش توصیفی مورد مطالعه قرار داده است و نتیجه می گیرد بازارهای افغانستان تحت تاثیر طرح های عمران شهری و شهرسازی جدید و نفوذ پدیده های غربی به سرعت تغییر چهره و کارکرد می دهد. (محسنیان، ۱۳۶۲، ۵۶)

۳- رساله ی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری با عنوان مطالعه و معرفی بازار اصفهان - نگارش امید مظفر فاطمی، ، این رساله به ارائه مطالب متنوعی پیرامون بازار اصفهان پرداخته و به ارائه پیشنهاد هایی کلی برای احیاء و نگهداری بازار اصفهان پرداخته است. (فاطمی، ۱۳۴۰، ۱۱۰)

۴- پژوهش پیرامون بازارچه مرزی مهران بر وضعیت اقتصادی شهرستان مهران، نگارش حجت الله اسماعیلی، این پژوهش به بررسی بازارچه مرزی مهران پرداخته است و بعد از بررسی فوق نتیجه گرفته شده است که گشایش مرز مهران باعث تردد هزاران مسافر در مرز گردیده و بالطبع بر رونق بازار افزوده گردیده و به افزایش رشد مشارکت اقتصادی، افزایش اشتغال و کاهش بیکاری به میزان ۳۰ درصد، رشد چشمگیر سرمایه گذاری بخش خصوصی، رشد بخش مسکن و افزایش درآمدهای مالیاتی استان منجر شده است. (اسماعیلی، ۱۳۸۴، ۶۲)

۵- کتاب راهنمای واردات و صادرات از طریق بازارچه های مشترک مرزی، نویدی، این کتاب به بررسی روند واردات و صادرات کالا از طریق بازارچه های مرزی با در نظر گرفتن جوانب علمی و کاربردی آن بدان گونه که در بازارچه های مرزی کشور ضمانت اجرایی دارد تاکید گردیده است و به این